

két esztendeje kelt egybe. Azután apránként az is észrevehető ebben az öreg festő által mintegy önmagához intézett monológban, hogy az emlékek közé egyre több szorongás tolaakszik, de csak a megszakadni látszó (valójában nagyon is kikerekedett) emléksor végén derül ki, hogy e szorongás mögött, Hanna mellett, még egy rendező-irányító erő lappang — a halál. Vagyis kiderül, hogy valójában azzal a régóta ismerős, termékeny írói fikcióval van dolgunk, amikor a mű főalakja — állítólag — halála előtt, akarva-akaratlan, végiggondolja-emlékezi egész életét.

Avariusz János — így hívják a regényben az agg művészt, akinek „megfelelőjét” művészeti életünk nagyjai között inkább ne keressük — élete ennek a bravúros sűrítő-virtuózitással komponált, halál előtti asszociációs-zövevénynek a „tükrében” egyszerre imponáló és elkésesítő. A szabad, a művészetért élő nagy egyéniség vonzó gesztusaira rámeszesednek az emberekkel egyre kevesebb igazi kontaktust leő agastyán modoros makacságai; s ami a legelszomorítóbb, de egyben a legtermészetesebbnek is látszik, a fiatalságot képtelen igazán megérteni Avariusz mester. Nem mintha nem akarná, de önző, zsarnoki módon akarja — sikertelenül. És szinte ezért marad befejezetlenül az utolsó, nagy, Hanna-ihlette mű is. Mert Hanna sem az, akinek a zseniális festő látja.

Ezt a konfliktust a szerző azzal teszi kiáltóan nyilvánvalóvá, hogy Avariusz halál előtti, hol kínosan tárgyias, hol játékosan szimbolikus asszociációinak

szövevénye után közli Hannának, az ifjú özvegynek monológját is, amely részben a régi szerető számára magyarázat, de sokkal inkább önmaga számára az. Ez a monológ lenne a „kulcs” ahhoz, hogy a dolgok mennyire másak, mint amilyennek az öreg művész látja, még a látása, szubjektív emberi- és világértelmezése magával ragadóan szuggesztív is. Más Hanna is, akinek személyiségébe Avariusz János a Fiatalságot, a Szépséget, egész művészpályája lényegét belelátta, beleérezte.

Szinte kár, hogy Nemes György könyve borítójának szokatlanul széles behajtóin még részletles magyarázatot is ad írói céljairól, indokolja megoldásait és levonja következtetéseit is, amelyek közül bizonyára a legfontosabb: meg kell értenünk a fiatalokat, nem szabad szembekerülnünk velük. Az olvasó alighanem megérzi és megérzi ezt a műből is, sőt talán Hanna monológja nélkül is. És azt is megérzi, hogy hiába a hangsúlyozott tanulság, az a veszély, amelyet a zseniális Avariusz mester sem tudott elkerülni, aligha kerülhető el — bárki számára is. Több-kevesebb rezignációval tudomásul kell vennünk — ezt sugallja az Avariusz-asszociációsor —, hogy ha majd protéziseinkkel és elhasználdott szervezetünkkel bajlódunk, nagyon nehéz lesz — ha egyáltalán lehetséges — túltennünk magunkat a fiatalokkal szembeni óhatatlan gyanakvásainkon, előítéleteinken.

Legfeljebb elfogadjuk tiszteletüket és szeretetüket, ha megérdemeltük és megkapjuk. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.*)

NACSAĐY JÓZSEF

ÚJ ELBESZÉLÉSKÖTETEK

KARINTHY FERENC: VIZ FÖLÖTT, VIZ ALATT

A majdnem hatszáz oldalas vaskos kötet az író összegyűjtött elbeszéléseit foglalja magába, több mint 20 év termését. Egy életmű körvonalait rajzolja tehát elénk, egy olyan íróét, akinek érdeklődési köre, alkotói nyersanyaga, művészi világa, szándéka immár pontosan körülhatárolható. Állomás tehát ez a kötet az író pályáján, de nem olyan értelemben, hogy elemzésénél a „hogyan tovább” kérdése lenne aktuális, hanem inkább abban az értelemben, hogy egy egyenletesen kibontakozó, a jövőben is valószínűleg hasonló irányban mozgó alkotói tevékenység eddigi eredményeit summázza.

Mire koncentráldik Karinty Ferenc érdeklődése, hol kutatja és találja meg irodalmi nyersanyagát, melyik égtáj alatt helyezhető el sajátos világa, milyen

szándékok fűtik? Írói tevékenysége történelmünk legnagyobb változásokkal terhes szakaszára esik: a kötet első novellája 1943-ban, az utolsó pedig 1963-ban született. De ha végigolvassuk a könyvet, nem táru elénk széles történelmi tablő, nem kapjuk az elmúlt két évtized társadalmi-történelmi változásainak direkt feldolgozását. Ennek az az oka, hogy az író nem elsősorban annak az osztálynak problémáit boncolja, mely e változások motorja volt, s motorja ma is, hanem olyan rétegek életét deríti fel, melyek a történelmi mozgás perifériáján helyezkednek el. Ez a megjegyzés természetesen nem takar értékítéletet, az író szuverén joga, hogy kijelölje annak a világnak határait, amelyben leginkább otthon érzi magát, A fontos az, hogy e világ törvényeit művészileg úgy tárja elénk,

hogy specifikus mozgásuk, formálódásuk a mögöttük levő általános történelmi mozgás tükröződése legyen.

Mondják, egy cseppben benne van a tenger. Annak a társadalmi rétegnek életében és tudatában, melyet Karinthy Ferenc előszeretettel vizsgál, szintén benne van, kifejeződik a kor — igaz, csak áttételesen. Ezt a réteget az értelmiség, azon belül is a művészértelmiség képviseli, valamint az a társadalmilag közelebből meg nem határozható közeg, melynek életeleme a nagyvárosi éjszaka, filmgyárak, szerkesztőségek, vagy a sportpályák világa. Az író társadalmi tájékozódásának, irodalmi nyersanyagának, életanyagának e megjelölésénél külön, s talán nem indokolatlanul első helyen kell beszélni egy problémáról, nevezetesen azokról az írásokról, melyek szorosan vett életrajzi anyagot dolgoznak föl, s inkább családi visszaemlékezéseknek, mintsem novelláknak tekinthetők. Anélkül, hogy bizonyos esztétikai finnyáskodás hibájába esnénk, ezek esztétikai értékelését tartjuk legproblematicusabbnak. *A Baracklekvár*, *A titkár*, *A jó hiénák* vagy a *Húsz pengő* jól megkomponált, hasznos olvasmányoknak tekinthetők, sőt jelentős érdemüként tudható be, hogy elkerülik a téma adta buktatókat, a didaktikus érzelgősséget vagy a könnyű hatásvadászatot — mégiscsak annyiban állnak meg a lábukon, s keltenek érdeklődést, amennyiben Karinthy Frigyesről szólnak, nem pedig saját immanens esztétikai értékeik folytán.

Karinthy Ferenc nem jelentéktelen írói kvalitásai ott mutatkoznak meg, ahol elszakad ettől a közvetlen életrajzi anyagtól, s a rendelkezésre álló nyersanyagból szuverén, maga teremtette világot hoz létre. Bár tematikusan e novellák is több csoportra oszthatók (a háború élményei, sportvilág, disszidenssors, művészet), megállapítható, hogy mindegyikükben ugyanaz a sors, ugyanaz az embertípus érdekli az író: jellegzetes hőseit egyik novellájának címével összhangban „komédiásoknak” lehetne nevezni. A továbbiakban a sok egyéb problémától eltekintve, melynek tárgyalására nincs hely, erről a hőstípusról szeretnénk szólni. Prototípusának a szerelem olyan komédiásai tekinthetők, akik a *Komédiások*-ban és pl. az *Ante*, *apud*-ban szerepelnek. A *Komédiások* szerelmi jelenetében Liskainé patetikus érzelményilvánításaira Sándor, a novella hőse, hasonló szerepjátszással válaszol, hisz „ha színház, ripacszkodni ő is tud”. Az *Ante*, *apud* férfi szereplője pedig az accusativust vonzó latin előjárókat s az elemek periódusos rendszerét mondja

magában, miközben búcsúzó szeretője csókjait túri. A *Dukich Emil születésnapja* hőseinek esetében szintén a külső érzelményilvánítás és a belső tartalom kontrasztja figyelhető meg, de más írásokban a „komédiásoknak” ez az alaptípusa újabb vonásokkal is kiegészül. A *Gervai Pesten* Gervai Tiborjára a külső realitás és saját lehetőségei közt feszülő ellentét jellemző, mely még feloldódik bizonyos szimpatikus bohémságban, míg *A utolsó Kollonits* szerkesztőinek, kritikusaiknak jelleme félreérthetetlenül magán viseli a „komédiázás”, szerepjátszás közéleti vonatkozását is.

Amikor Karinthy a „komédiásokat” helyezi művészi érdeklődésének középpontjába, elárulja, hogy mondanivalója, bár főlegesen nem moralizál, etikai töltésű. Ebben a vonatkozásban különösen a művészek közt megtalálható szerepjátszók érdeklik. Gereben Dezső, a költő (*A tetovált lány*-ban), így töpreng, miközben az atyai jóbarát szerepében tetszeleg a lány előtt, aki maga is szerepet játszik: „Végre is ez mind nyersanyag, amitől nem szabad elrekesztenie magát, alapanyag, építőanyag... De hisz akkor akármit tehet, támadt fel benne rögtön az öngúny, ez mindenre jogcím és igazolás, még rabolhat, embert is ölhet, az is élményanyag... Vagy valóban így van? És nincs más morál, csak a papíré, amelyre ír?”

Karinthy e hőseinek alapproblémája nem mentes bizonyos pirandellói íztől, jellegtől, amire egyik, pályája elején írt novellája a legjobb példa (*Az özvegy*). Pisone, a pásztor, néhány rongyos társával „elfoglalja” az elhagyott Angyalvárat, s Róma urának kiáltja ki magát. S bár hatalma csak illuzórikus, látszatvilágban él, az utolsó pillanatig — nem tudni, megszállottságból-e, szerepjátszásból-e — ragaszkodik illúziójához, akár IV. Henrik. Pisonét tekinthetjük minden eddigi Karinthy-hős legáltalánosabb megfogalmazásának: benne tetten érhetjük, hogy a „komédiások”, a Liskainék, Gerlaik, Gerebenek így vagy úgy tragikus hősök is.

Karinthy Pisonéinak természetesen megvannak a rokonai mind a magyar, mind a világirodalomban. Mégis elmondható, hogy új hőssel, figurával gazdagították a magyar irodalmat, mert az író kortársaink nem egy konkrét, specifikus vonását először mutatta fel bennük. Bizonyára e gyűjteményes kötet alkalmazásából illet volna sok más kérdéssel is szólni, de ha erre az egyre sikerült a figyelmet ráirányítanunk, e kritika elérte a célját. (*Szépirodalmi Könyvkiadó* 1967.) KASSAI KELEMEN JÁNOS